

MOJE ZALIDNĚNÁ SAMOTA

Spisovatelka **ALENA MORNŠTAJNOVÁ** o své nové knize *Listopád*, potřebě svobodných rozhodnutí, ale také o tom, proč nemá ráda termín ženská literatura.

Text: Petra Smítalová
Foto: Jan Zátorský

Osudy jejích knižních hrdinů se často protínají s takzvanými velkými dějinami – ať už jde o válku, politiku, epidemii, koncentrační tábor, či totalitní režim. Křivdy, prohry, vítězství a prozření tříbí nebo kříví jejich životy i charaktery. Alena Mornštajnová o tom všem umí psát emotivně, dramaticky, čtivě, ale nikoli podbízivě. Možná i proto se v současnosti řadí k nejčtenějším českým autorům a autorkám. Do povědomí veřejnosti se rodačka z Moravy definitivně propjala v roce 2017 románem *Hana*, ačkoli v té době už měla na svém spisovatelském kontě romány *Slepá mapa* (2013) a *Hotýlek* (2015). Letos v dubnu nakladatelství Host vydalo v nemalém nákladu 100 tisíc výtisků její další knihu – *Listopád*. Poprvé se v ní pustila do žánru alternativní historie, když popisuje totalitu, která v Československu nastane po utužení komunistické moci v listopadu 1989. Hlavní roli tu hraje rodina, která si ale rodinného života příliš neužije. Marie za požadavek svobodných voleb skončí na několik dlouhých let v komunistickém vězení a její muž Josef zmizí při listopadovém zásahu jako mnozí jiní neznámo kde. Magdalena, jejíž příběh tvoří druhou vyprávěcí linku, vyrůstá v „ozdravně“, která ve skutečnosti není ničím jiným než převýchovným ústavem pro budoucí socialistické kádry.

Jak vás napadlo napsat knihu o tom, co by se stalo, kdyby to tehdy v listopadu 1989 dopadlo jinak?

Asi jako každý i já jsem občas přemýšlela nad tím, jaké by to bylo, kdyby se události roku 1989 nakonec vyvinuly jinak. Ovšem nenapadlo mě, že o tom nakonec budu psát – říkala jsem si, že knihy tohoto typu přece já nepíšu. A taky jsem si myslela, že to téma určitě někdo zpracuje. Ale uplynulo třicet let a já jsem si všimla, že lidé začínají zapomínat, někteří dokonce na tu předrevoluční dobu vzpomínají s velkou nostalgií, někdy i pochopitelnou, protože byli mladí, krásní, zdraví a všechno měli před sebou. Jako by zapomněli, že to tehdy nebylo jen o tom, že nebyly banány a že jsme nesměli jet na dovolenou do ciziny, ale hlavně o tom, že jsme se nemohli svobodně rozhodovat. To je podle mě podstata totality. Někteří stále připomínají, jak bylo skvělé, že všichni měli práci a stát se vždycky postaral, ale tohle všechno byla draze vykoupená jistota, platili jsme za ni svou svobodou... Když se toho tématu nikdo nechopil, řekla jsem si, že bych ho mohla zkusit připomenout. Poradila jsem se s Miroslavem Balašítkem, šéfredaktorem nakladatelství Host, kde knížky vydávám, zda by to mohlo někoho zajímat a zda by to bylo to správné téma pro mě, a když mi řekl, že ano, pustila jsem se do psaní.

» Lidé začínají zapomínat, někteří dokonce na tu předrevoluční dobu vzpomínají s nostalgií. Jako by zapomněli, že to tehdy nebylo jen o tom, že nebyly banány a že jsme nesměli jet na dovolenou do ciziny, ale hlavně o tom, že jsme se nemohli svobodně rozhodovat. To je podle mě podstata totality. «

Nejprodávanejší čeští autoři Alena Mornštajnová a Michal Viewegh se setkali letos v dubnu na akci Knihy v kobce na smíchovské náplavce v Praze. Oběma vycházejí knihy ve statisíkových nákladech.

A to jste nemohla tušit, že román vyjde v době, kdy se lidé budou muset vyrovnávat s určitou, byť odůvodněnou, ztrátou svobody kvůli protiepidemickým opatřením a řešit střet s autoritativním systémem v souvislosti s kauzou Vrbětice...

Je pravda, že mi teď čtenáři občas píší, „dobře jste si to naplánovala“. Ale tak to pochopitelně nebylo, román jsem začala psát ještě v době předpandemické a měl vyjít v čase, kdy se pravidelně koná květnový Svět knihy. Nemohla jsem vědět, co nás čeká. Když přišel první nouzový stav, knihu jsem měla ještě rozepsanou a všechna ta opatření mi pomohla představit si, jaké to je, žít s omezeními. Samozřejmě to tentokrát bylo trochu jiné než v dobách totality – všichni jsme věděli, že opatření jsou jen dočasná a mají svůj smysl, nicméně život s restrikcemi to byl. Když Listopád vyšel, někteří novináři se mě v souvislosti s jeho tématem ptali, jestli mám pocit, že je naše svoboda a demokracie v ohrožení, a já odpovídala, že ne, že tu stále máme svobodné volby. Jenže pak přišly Vrbětice a já jsem si najednou uvědomila, že se opravdu bojím, že stále patříme do sféry východního vlivu. Napa-

dalo mě, že tak, jak nás západní země nepodpořily v roce 1938 nebo 1968, by se za nás zřejmě nepostavily ani teď. Myslím, že Českou republiku celý svět, ten východní i západní, stále považuje za součást východní Evropy. To byl ten moment, kdy jsem si říkala, že ta kniha vyšla ve správný čas.

Pamatujete si, co jste dělala 17. listopadu 1989?

Velmi dobře a použila jsem to i v románu – s mužem jsme v našem panelákovém bytě strhávali staré tapety a novou samolepicí tapetou, která se neustále odlepovala, jsme vylepšovali umakartové jádro. A sázeli jsme se, kdo vydrží déle, jestli ta tapeta, nebo komunistická vláda.

O Listopádu se mluví jako o vaší dosud nejpolitičtější knize. Cítíte to stejně?

Asi ano. I když v mých předcházejících knížkách se taky odráží téma naší komunistické minulosti a život v totalitním systému. Já sice píšu především o mezilidských vztazích, ale historie a politika se do nich velmi často promítají. Pravda ale je, že v Listopádu jsem ty dějinné události měla možná poprvé na zřeteli o něco víc než dřív.

Jan Kraus pozval Alenu Mornštajnovou do své talkshow v říjnu 2019. Tehdy slavila největší úspěch se svým románem Hana. Teď se mluví o jeho zfilmování.

Poprvé se taky děj vaší knihy neodehrává v kulisách skutečné historie, ale té alternativní. Bylo pro vás obtížné pohybovat se na poli tohoto žánru?

Fikce tohoto typu mi nedělala problém. Dokonce musím přiznat, že pro mě bylo hodně lákavé stvořit obraz opravdu drsné totality s mnoha jejími úchytkami, dovést to celé ad absurdum, ale vědomě jsem si to zakázala. Chtěla jsem, aby ten popis společnosti vyzněl pravděpodobně. I proto jsem si dělala rešerše, sbírala informace o současných totalitních režimech. Vycházela jsem například ze státního převratu v Chile v roce 1973. Sama si chilský puč pamatuju, tehdy mi bylo deset let. Četla jsem si o tom, jaký byl jeho průběh i následky, jak potom Pinochet a pučisté nemilosrdně pronásledovali své odpůrce. I když v Chile byla na rozdíl od Listopádu svržena marxistická vláda, moci se taky chopila armáda.

Zjistila jste v rámci rešerší o listopadových událostech něco, co vás překvapilo?

Ani ne. Mám takový dojem, že zatím od roku '89 nemáme takový odstup, aby nám už všech-

no bylo jasné. Ještě asi nevíme všechno, nemáme úplnou jistotu, kdo co udělal, řekl a co tím přesně sledoval. Když jsem chtěla psát o tom, že by se to od určitého okamžiku celé ubíralo jiným směrem, musela jsem zapojit fantazii a rozhodnout se pro konkrétní verzi příběhu. Bylo mi jasné, že pokud by komunistická vláda chtěla zvrátit situaci ve svůj prospěch, nemohl by se zásah policie a armády odehrát jen u nás, ale i v ostatních státech východní Evropy, kde byly demokratické procesy už taky v pohybu. Armády těch zemí by mohly převzít moc, zavést přísný režim a využít lidi, aby pracovali pro ni. Tenhle motiv se pak objevuje v knížce.

V románu pracujete i s biblickou symbolikou jmen: hlavní postava se jmenuje Marie, její muž je Josef. Motiv rodiny byl pro vás v příběhu důležitý?

Určitě. Záměrně jsem románovým manželům vybrala jména té první, nejdůležitější rodiny. Stejně jako Josef a Marie v Bibli i moji hrdinové symbolizují rodinu jako takovou. Já se ve svých knížkách vždycky snažím ukázat ty velké dějiny na příbězích obyčejných lidí, a tak i Listopád vypráví o muži a ženě, jakých žilo v tehdej-

ším Československu spousty. Vzali se, měli dítě a najednou se zásahem zvnějšku všechno změnilo. Marie v mém příběhu přijde o dítě stejně jako ta biblická.

Proč jste v románu vystřídala vypravěčský pohled? Část věnovaná Marii je psaná ve třetí osobě, kapitoly o Magdaleně v osobnější ich-formě.

Listopád je první kniha, kterou jsem částečně přepisovala. Původně jsem totiž obě postavy začala psát v ich-formě, ale pak jsem si uvědomila, že tam musím vylíčit i události, které jsou mimo obzor Marie, že toho vševědoucího vypravěče potřebuju. To mi umožnilo sdělit čtenářům i věci, které by ona sama nemohla vědět.

Promítla jste do Marie nebo do Magdaleny nějaké autobiografické rysy?

Normálně to nedělám, ale tentokrát něco ze mě mají obě. Marii, které říkájí Maja, jsem naschvál vytvořila jako svoji vrstevnici, abych se dokázala dobře vžít do toho, co v určitých chvílích prožívá a jak se rozhoduje. Její životní příběh do roku 1989 je proto v ledasčem podobný tomu mému: taky jsem se nedostala na vysokou školu, brzy jsem se vdala a taky jsem ještě před listopadem '89 měla dvě děti. A ani Magdalena mi není cizí, protože jsem jako malá byla v lázních, takže určité motivy – třeba pocity osamělé holčičky či některé rysy vychovatelek – použité v pasážích z ozdravných jsou vytažené z mé paměti.

I to, jak Magdalena ráda poslouchá zvuk tužky smýkající se po papíře, když si její kamarádka vedle na posteli píše deník?

Ano, to také. Když jsem byla úplně malá a viděla jsem někoho něco psát, vždycky jsem si myslela, že lidé píší knihy, a představovala si, jaký příběh se jim asi rodí pod rukama. Pamatuju si, že jsem hrozně toužila naučit se brzy číst a psát. Znamenalo to pro mě ten velký svět a dospělost. Když jsem pak začala chodit do školy, byla jsem trochu rozčarovaná, že to tam není takové, jak jsem si vysnila, ale slabikář jsem měla přečtený velmi rychle.

Na vysokou školu vás v osmdesátých letech nevzali z politických důvodů?

Já vlastně nevím. Hlásila jsem se na angličtinu a ruštinu na filozofickou fakultu v době, kdy už jsem z obou jazyků měla státnice, a přesto mi napsali, že mě pro velký počet uchazečů nepřijmou. Fakt je, že tehdy z asi 80 lidí brali jen osm. Na druhou stranu, můj tatínek komunisty nesnášel a nijak se tím netajil. Sestra se na medicínu dostala napotřetí. Vždycky jí oznámili, že neprokázala dostatečný zájem o obor, přitom už pracovala v nemocnici jako pomocná sestra. Nakonec

jsem se v roce 1990 dostala na Ostravskou univerzitu, kde jsem vystudovala angličtinu a češtinu.

Mluvila jste o tom, že na minulém režimu vám nejvíc vadilo to, že jsme se nemohli svobodně rozhodovat. Které období svého života naopak považujete za nejsvobodnější?

Nejsvobodněji se cítím asi teď. Vždycky jsem byla něčím vázaná, od maminky jsem se přestěhovala k manželovi, pak jsme měli dvě děti, musela jsem chodit do zaměstnání, k tomu jsem studovala, a teprve když jsem začala psát a děti odrostly a osamostatnily se, získala jsem úžasný pocit osobní svobody. Tím vůbec nechci říct, že jsem byla předtím nešťastná, naopak, byla to jen jiná životní fáze. Teď se můžu rozhodovat jen sama za sebe. Jsem na volné noze, píšou knihy – a to jsem si vždycky přála.

Nikdy jste neměla pocit, že nevíte, co si s nově nabytou svobodou počít?

To nikdy. Kdyby měl můj den 48 hodin, budu vědět, jak je naplnit.

Vyjma toho, že jste učila angličtinu, jste jeden čas také pracovala jako překladatelka romantických harlekýnek. Naučily vás tyhle překlady něčemu užitečnému pro tvůrčí psaní?

Mně to vyhovovalo, protože jsem chtěla sama psát, vypěstovat si vlastní styl – a tyhle překlady mi nezatěžovaly hlavu. Dokonce i teď když píšou, čtu knihy raději jen v angličtině, protože i to, co čtete, se může vetřít do stylu vašeho psaní. U harlekýnek nepoznáte autora od autora, je to naprosto bezpříznakové, takže nehrozí, že vás to jakkoli ovlivní. Navíc je to trochu i trénink pro práci s jazykem. Když jsem pak v roce 2000 dala výpověď ve škole a začala psát, překlady mi dávaly i určitou finanční jistotu.

Tehdy začal vznikat váš první román Slepá mapa, na kterém jste pracovala jedenáct let. Proč tak dlouho?

Měla jsem takovou naivní představu, že stejně jako mi odsypají překlady, půjde mi rychle i psaní. Ten příběh jsem měla v hlavě, tak jsem si myslela, že dát ho na papír bude snadné. Ale nebylo. Musela jsem se naučit převést obrazy, která jsem měla v hlavě, do slov, prostě naučit se psát. Taky jsem dost přepisovala. A navíc jsem ještě překládala, starala se o rodinu a učila soukromé lekce angličtiny, tak se to psaní protáhlo. Já krom toho píšu v delších časových blocích, neumím psát po půlhodinách, potřebuju na to svůj klid, takže jsem psala hlavně o prázdninách, o víkendech a tak. Šlo to pomalu.

Kdo bývá vašim prvním čtenářem?

Foto Host

ALENA MORNŠTAJNOVÁ (57)

Česká spisovatelka a členka PEN klubu se narodila v červnu roku 1963 v Hranicích na Moravě, ale celý život žije ve Valašském Meziříčí. Pochází z lékařské rodiny, dědeček byl zubař, otec i sestra jsou lékaři. Vystudovala angličtinu a češtinu na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Po vysoké škole učila angličtinu a překládala. Debutovala ve svých padesáti letech románem Slepá mapa (2013). Následně vydala romány Hotýlek, Hana, Tiché roky a nejnověji Listopád. Před třemi roky jí vyšla dětská knížka Strašidýlko Stráša a loni publikovala v knize Krvavý Bronx povídku Mladý pošetilec. Je vdaná, má dvě dcery: starší vystudovala knihovnictví na Slezské univerzitě v Opavě, mladší je právnička.

Dosud nejúspěšnějším románem Hany Mornštajnové je Hana z roku 2017. Kniha byla přeložena do čtrnácti jazyků a v Česku se prodalo 190 000 kusů.

Hotýlek vyšel v roce 2015, Tiché roky o čtyři roky později. Letošní novinkou Aleny Mornštajnové je román Listopád. Všechny knihy vydalo brněnské nakladatelství Host.

Moje švagrová a moje mladší dcera. Mám to věkově hezky pokryté, slyším názor dvou generací. Teď u Listopádu to bylo zajímavé, protože jsem si mohla ověřit, jestli je ta kniha přijatelná jak pro ty, kteří rok 1989 zažili, jako moje švagrová, tak pro ty, kteří si na něj nemohou pamatovat. Zvláštní je, že teď mi spousta těch starších píše, „ano, takhle nějak by to asi bylo“, ale někteří mladí, kteří to nezažili, mají buď pocit, že je popis totality v románu příliš vyhraněný, nebo naopak málo. Překvapilo mě, že se do toho nedokážou tak vcítit.

Vzpomenete si na své první literární pokusy? Třeba na gymnáziu?

Kdepak, to bylo až mnohem později. Ve škole jsem nesnášela slohové práce. Co chcete psát na téma 26. sjezd KSSS? Neměla jsem ráda ani popisy pracovního postupu nebo úvahy. Dodneška strašně nerada píšu na zadání.

Veřejnost vás jako spisovatelku asi nejvíc zaznamenala díky románu Hana. Přemýšlela jste někdy nad tím, proč se to stalo až s touhle třetí knihou?

Ano, ale nepřišla jsem na to. Ve Slepé mapě mám jednu scénu z koncentračního tábora – a tehdy mi v souvislosti s tím redaktor toho románu říkal, abych už nepsala o věcech, které neznám. Odepsala jsem mu, že to opravdu nehodlám, že tohle není moje téma. Ale v Haně se objevilo znovu. Jenže pro mě je ta kniha hlavně o sžívání dvou odlišných žánrů, tety a její neteře, a dost mě štve, když se o ní mluví jako o knize s tematikou holokaustu. Když jsem si dělala rešerše a načítala informace o epidemii tyfu ve Valašském Meziříčí, o které v Haně píšu, zjistila jsem, že ve městě, kde žiju, se během druhé světové války zavřela voda nad početnou židovskou komunitou. A protože jsem hledala nějakou tragédii, kterou bych Haně vepsala do osudu, a zdůvodnila tak její otažitost, zvolila jsem právě zkušenost z koncentračního tábora. Čím si ten román získal přízeň lidí, vlastně nevím, ale docela mu to trvalo – přestože vyšel v roce 2017, víc se začal prodávat až o rok později.

Hana má v ND Brno svoji divadelní adaptaci a měl by se podle ní točit i film. V jaké fázi jsou přípravy?

Režisér Milan Cieslar se určitě nevzdává myšlenky, že by ten román chtěl zfilmovat. Doufáme, že se natáčení rozběhne začátkem příštího roku, ale přeci jen stále ještě chybí nějaké finance, protože natočit v podstatě historický film není levná záležitost. Pan Cieslar dopisuje scénář, teď budou další castingy – jsem ráda, že jsou věci v pohybu.

Hlavními hrdiny vašich knížek bývají častěji ženy než muži.

Je pro vás jednodušší vcítit se do ženského pohledu na svět?

Ano, jsem žena, tak se mi ženské postavy píšou lépe. Mám pocit, že v literatuře celkově je víc hlavních mužských hrdinů než těch ženských, tak jsem si v jednu chvíli říkala, jestli bych taky neměla dopřát víc prostoru mužským, ale pak jsem to zavrhlá s tím, že když budu jako žena tvořit ženské postavy, budou více uvěřitelné. A silných ženských hrdinek zas není tolik, tak proč nějakou nenapsat. Bohužel společnost to občas vnímá tak, že kniha s mužským hrdinou je ta správná, dobrá a silná kniha, kdežto román s ženskou hrdinkou hned zavání takzvanou ženskou literaturou, jakkoli to označení nemám ráda.

Co si vlastně pod tou nálepkou představíte? Je to literatura pro ženy, psaná ženami, nebo o ženách?

Přesně tak, tohle škatulkování je podle mě nesmyslné. Vždycky když se mě novináři ptají, co říkám na to, že se moje knihy někdy řadí do ženské literatury, odpovídám, že literatura není ženská, nebo mužská, ale dobrá, nebo špatná.

Existují podle vás v literatuře mužská a ženská témata?

Řekla bych, že ženy obecně více čtou – a v podstatě všechny žánry. Muži spíše tíhnou k faktografií a možná i k detektivkám. Častokrát jsem od nich slyšela, já romány nečtu. Ale jsou samozřejmě i výjimky, třeba můj manžel teď zrovna čte druhý díl románu Šikmý kostel od Karin Lednické – a je nadšený.

Na čem teď pracujete? Už máte rozepsanou novou knihu?

Mám ji zatím jen v hlavě, ale téma neprozradím. Já vlastně ani nemůžu, protože se mi často stává, že se mi tok příběhu stočí trochu jinam, než jsem předpokládala, tak abych čtenáře zbytečně nemystifikovala. Nedávno jsem dopsala dětskou knihu věnovanou své vnučce Áje, protože od té doby, co mi vyšla knížka Strašidýlko Stráša, kde je hlavní hrdinkou má první vnučka, po mně rodina chce, abych napsala něco pro druhou vnučku. Takže příští rok na jaře vyjde ta pro Áju a bude ji ilustrovat Galina Miklínová. A pak bych si ráda zkusila trochu něco jiného – budu psát scénář k divadelní hře. Ale teď chci mít chvíli prázdnou hlavu, takže nesmím ani začít psát. Jak totiž napíšu první větu, už se od toho nedokážu odtrhnout.

Čím je pro vás psaní?

Pro mě je to únik do samoty. Mám ráda ten klid, když píšu a můžu být jen sama se sebou. Jsem šťastná, když si můžu vytvářet své světy. Já si s tím příběhem vlastně povídám, takže je to sice samota, ale zalidněná.

